

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА (2014–2022): ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ

Мосейко А. Г.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Серед держав, які утворилися після розпаду СРСР на його території, Україна та РФ були найбільшими державами за кількістю населення, за економічним, за військовим та за іншим потенціалами. Із проголошенням у 1991 році України і РФ як незалежних держав у межах кордонів, які їм належали під час розпаду СРСР, виникли принципово нові умови щодо формування зовнішньополітичних, зовнішньоекономічних, військових та інших відносин між Україною та РФ. Проте російсько-українські відносини, які довгий час будувалися хоча і на асиметрії, не диктуванні, нав'язуванні РФ своїх умов Україні, але відносно мирно, на етапі з 2014 року перетворилися з ініціативи РФ на тривалий воєнний конфлікт, який на 2022 рік продовжився повномасштабним вторгненням РФ на територію України.

На сьогодні постає доволі непросте завдання аналізувати юридичні аспекти Російсько-української війни. Дослідження нормативно-правового підґрунтя конфлікту РФ та України вкрай важливе з наступних причин: по-перше, необхідні правові підстави для застосування санкцій до РФ як держави-агресора; по-друге, невирішення юридичних питань притягнення РФ до відповідальності за агресію може створити негативні прецеденти для інших держав, наприклад для КНР щодо Тайваню; по-третє, аналіз юридичних аспектів Російсько-української війни необхідний для юридичного визнання геноциду Українського народу парламентами зарубіжних держав; по-четверте, сукупність юридичних документів, які стосуються Російсько-української війни, є підставами для численних позовів України до РФ у міжнародні суди, у тому числі й щодо заявлення цивільних позовів; по-п'яте, аналіз юридичних аспектів Російсько-української війни вкрай важливий з історичної та ідеологічної позицій для майбутніх поколінь України, для недопущення спотворення історії зі сторони офіційних та неофіційних кіл РФ. Необхідність дослідження юридичних аспектів Російсько-української війни обґрунтовано також й іншими чинниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З 2014 року і до сьогодні дедалі більше вчених-юристів присвячують свої праці юридичним аспектам Російсько-української війни. Взагалі своє бачення концепції юридичних аспектів вирішення

міжнародних конфліктів пропонують багато правників. Серед зарубіжних дослідників варто назвати таких як Е. Боуен, Л. Ф. Коженевські, П. Морель, Е. Осборн, Т. Снайдер, Е. Уілсон, А. Умланд та інші. Серед вітчизняних авторів вказані питання вивчають такі дослідники як Б. В. Бабін, О. В. Задорожний, В. В. Кравченко, С. І. Рахманін, В. А. Смолій та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значний науковий інтерес, який представляє для юристів вивчення правової складової Російсько-української війни, багато питань залишаються невирішеними. Зокрема, законодавство України, яке регулює вказані правові аспекти, містить колізії, прогалини, інші недоліки, які потребують виправлення. Також необхідна систематизація актів, які регулюють юридичні аспекти Російсько-української війни, визначення їх ієрархії за юридичною силою.

Формулювання цілей. У роботі, застосовуючи історичний, системний та інші види аналізу, здійснено дослідження основних нормативних актів, які регулюють ті чи ті правові відносини у період Російсько-української війни. До основних цілей дослідження віднесено наступні: проаналізувати юридичні передумови війни; виявити основні історичні закономірності прийняття та впровадження основних нормативних актів, які регулюють суспільні відносини під час Російсько-української війни; розвинути підходи до аналізу юридичних аспектів Російсько-української війни; визначити окремі проблеми законодавства України, яке регулює правові аспекти Російсько-української війни, та сформулювати пропозиції щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Російсько-українська війна (2014–2022) (альтернативні назви – Збройна агресія Російської Федерації проти України, Війна за незалежність України, агресивна війна РФ проти України тощо, далі – Російсько-українська війна) – це застосування Російською Федерацією (далі – РФ) своїх Збройних Сил, Федеральної служби безпеки РФ, Національної гвардії РФ, сили приватних воєнних компаній, сили воєнізованих корпусів тимчасово окупованих територій України на Донбасі та Луганщині (Окремі райони Донецької та Луганської областей, самопроголошені Донецька народна республіка (далі – ДНР) та Луганська народна республіка (далі – ЛНР)), а з 24 лютого 2022 року – збройні сили самопроголошених

Республіки Абхазія, Республіки Південна Осетія (Держави Аланія) проти суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, проти економічної та інформаційної безпеки України, проти основних прав та свобод громадян України.

Застосування РФ своїх сил проти України є як прямим, так і опосередкованим, як визнаним РФ, так і офіційно нею не визнаним, і супроводжується окупацією значних територій України, масштабними людськими жертвами, у тому числі й геноцидом мирного населення, військово-технічними та економічними втратами, негативними екологічними наслідками, а також допомогою для України від багатьох держав світу, санкціями й ізоляцією РФ.

Російсько-українська війна почалася 2014 року, проте однією із основних причин та приводів до початку цієї війни є Революція Гідності, яка розпочалася з кінця 2013 року. Також складниками Російсько-української війни з 2014 року є Російське вторгнення в Автономну Республіку Крим (далі – АРК), починаючи із лютого 2014 року з подальшою цілковитою окупацією АРК; Війна на Сході України з кінця березня – квітня 2014 року, та Російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року.

Курс на інтеграцію з Європейським Союзом (далі – ЄС), адаптація національного законодавства України у відповідність з європейським правом розпочалася ще у 1990-х роках, і продовжувалася у 2000-х роках.

Так, 21 листопада 2002 року була прийнята Концепція Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена Законом України¹. На основі цієї Концепції 18 березня 2004 року була прийнята Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу².

Так, Загальнодержавною програмою адаптації було визначено механізм досягнення Україною відповідності набуття членства в ЄС, зокрема, третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям. Указаний механізм містить адаптацію законодавства України, утворення відповідних компетентних інституцій та інші заходи, які є необхідними для ефективного правотворення та правозастосування.

Курс на зближення законодавства України до законодавства ЄС підтримували тогочасні президенти України – Л. Д. Кучма, В. А. Ющенко, і до 2013 року – В. Ф. Янукович.

Україною та ЄС проводився доволі довгий переговорний процес, проміжним етапом якого мало стати підписання Україною та ЄС Угоди про асоціацію. Порівняльний аналіз ризиків та переваг інтеграції України до ЄС та Митного союзу на чолі з РФ вирішувався спочатку на користь ЄС, навіть на рівні Кабінету Міністрів України та Президента України.

Проте після призупинення Кабінетом Міністрів України процесу підготовки до підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС (розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами – членами, з іншої сторони» від 21 листопада 2013 року, пізніше було скасовано на підставі Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 березня 2014 року³) розпочалися масові акції протесту, які у тогочасних публікаціях отримали назву «Євромайдан», також були використані терміни «Єврореволюція»⁴, «Революція 2013 року»⁵, «Революція Гідності»⁶, або просто «Майдан». Офіційна назва цих акцій протесту закріпилася як Революція Гідності, один із перших актів, у якому було застосовану вказану назву – постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2014 року⁷.

21 березня 2014 року у Брюсселі було підписано політичну частину Угоди про асоціацію (преамбула, стаття 1, розділи I, II, VII), а 27 червня 2014 року знову ж таки в Брюсселі – економічну, зокрема, у частині торговельно-економічних і галузевих положень

³ Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами – членами, з іншої сторони: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року № 905-р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 92. Ст. 3403. (Розпорядження скасовано на підставі Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 березня 2014 року № 113-р).

⁴ Баркар Д. Євромайдан переростає у Єврореволюцію? *Радіо Свобода*. 2013. 24 листопада. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25178760.html>.

⁵ Грицак Я. Євромайдан – це революція молоді з вищою освітою, яка не має майбутнього. *Вікна*. 2013. 26 листопада. URL: <http://vikna.if.ua/news/category/ua/2013/11/26/15388/view>.

⁶ Мельник Є. Революція Гідності – це революція кожного українця, якому набридло стояти на колінах. *Свобода*. 2013. 10 грудня. URL: <http://www.svoboda.org.ua/dopysy/dopysy/045339/>.

⁷ Про соціальний захист членів сімей осіб, смерть яких пов'язана з участю в масових акціях громадського протесту, що відбулися у період з 21 листопада 2013 р. по 21 лютого 2014 року, а також осіб, яким посмертно присвоєно звання Герой України за громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння Українському народові, виявлені під час Революції гідності: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2014 року № 76. *Офіційний вісник України*. 2014. № 28. Ст. 790.

¹ Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21 листопада 2002 року № 228-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 3. Ст. 12.

² Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

(розділи III, IV, V, VI)⁸. 16 вересня 2014 року Європейський парламент ратифікував Угоду синхронно із Верховною Радою України. Верховна Рада України зі своєї сторони прийняла Закон України про ратифікацію Угоди⁹.

На тлі цих подій орієнтовно з 20 лютого 2014 року розпочалася агресія РФ проти України, спочатку – російське вторгнення у АРК, підтримка нею на Сході і Півдні України сепаратистських настроїв, пізніше – організація бойовиків та здійснення терористичних актів.

Вторгнення у АРК було анонсоване Державною думою РФ (надалі – Держдума) як представницьким законодавчим органом влади РФ, нижньою палатою Парламенту – Федеральних Зборів РФ відповідно до ст. 95 Конституції РФ¹⁰, а також безпосередньо Президентом РФ В. В. Путіним.

У відповідності з Конституцією РФ, політичний режим та діяльність Держдуми РФ, Президента РФ, інших державних структур, можна охарактеризувати як демократичний, форма правління в якій – змішана республіка з елементами президентського і парламентського правління. Проте фактична діяльність органів та посадових осіб РФ вказує на їх антидемократичний характер.

Так, 1 березня 2014 року самопроголошений «голова Ради міністрів АРК» С. В. Аксьонов звернувся до Президента РФ В. В. Путіна посприяти у «забезпеченні миру і спокою» на території Криму. У відповідь того ж дня Президент РФ відправив до Ради Федерації РФ пропозицію щодо введення російських військ в український Крим. Обидві палати Держдуми 1 березня 2014 року об 17:20 проголосували за введення російських військ на територію України, і в АРК окрема¹¹.

20 березня 2014 року відбулося голосування в Держдумі РФ щодо ратифікації Договору про анексію Криму, який був підписаний 18 березня 2014 року Президентом РФ В. В. Путіним та представниками самопроголошеної Республіки Крим. Єдиним із 450 депутатів Держдуми РФ, що проголосував проти анексії, виявився депутат Держдуми РФ І. В. Пономарьов.

⁸ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, вчинена у частині політичних положень (преамбула, стаття 1, розділи I, II, VII) 21 березня 2014 року в м. Брюсселі та у частині торговельно-економічних і галузевих положень (розділи III, IV, V, VI) 27 червня 2014 року в м. Брюсселі. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.

⁹ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.

¹⁰ Конституция Российской Федерации: Официальное издание. Москва: Юридическая литература, 2009. 64 с.

¹¹ Путін оголосив Україні війну. *Українська правда*. 2014. 1 березня. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/03/1/7016683/>.

З позицій міжнародної спільноти надання Держдумою РФ як законодавчим органом цієї держави дозволу на введення російських військ на територію України, а також ратифікація Договору про анексію Криму є грубим порушенням міжнародного права. Вказана насильницька анексія АРК не визнається міжнародною спільнотою. Зокрема, Україну у цьому підтримали ООН¹², Рада Європи¹³, ПА ОБСЄ¹⁴, а також суперечить рішенням Венеціанської комісії, натомість російською владою трактується як «повернення Криму до Росії».

У п. 158 Звіту про дії щодо попереднього розслідування (2016 рік) від 14 листопада 2016 року Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) у Гаазі зазначено, що ситуація на території Криму і Севастополя рівнозначна міжнародному збройному конфлікту між Україною і РФ. Цей міжнародний збройний конфлікт почався не пізніше 26 лютого, коли РФ задіяла особовий склад своїх збройних сил для отримання контролю над частинами території України без згоди уряду України¹⁵.

Таким чином, МКС фактично визнав РФ державою-агресором, яка окупувала частину території України. Документ констатує існування збройного конфлікту між РФ і Україною та фіксує численні кримінальні правопорушення (злочини), вчинені в АРК і на сході України з кінця лютого 2014 року.

РФ відмовилася від ратифікації Римського статуту МКС в Гаазі, на яку чекали 16 років. Президент РФ В. В. Путін підписав розпорядження «Про намір Російської Федерації не стати учасником Римського статуту Міжнародного кримінального суду»¹⁶. РФ підписала статут у 2000 році, але так і не ратифікувала його. Україна зробила заяву про разовому визнання юрисдикції МКС з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року, а у 2015 році продовжила

¹² Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 про підтримку територіальної цілісності України. Прийнята 27 березня 2014 року на 68-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. *Организация Объединенных Наций: Веб-сайт*. URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&referer=/english/&Lang=R.

¹³ Коментар МЗС України щодо рішення Комітету міністрів Ради Європи від 17 вересня 2014 року: Лист Міністерства зовнішніх справ України від 18 вересня 2014 року. *ЛІГА:ЗАКОН*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS23287.html.

¹⁴ Принята Бакинская декларация Парламентской Ассамблеи ОБСЕ. *Interfax-Azerbaijan*. 2014. 2 июля. URL: <http://interfax.az/view/613059>.

¹⁵ Отчет о действиях по предварительному расследованию (2016 г.) от 14 ноября 2016 года (Report on Preliminary Examination Activities (2016). Ukraine (14 November 2016)). *Международный уголовный суд (International Criminal Court; Cour pénale internationale)*. URL: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>.

¹⁶ О намерении Российской Федерации не стать участником Римского статута Международного уголовного суда: Распоряжение Президента Российской Федерации от 16 ноября 2016 года № 361-рп. *Российская газета*. 2016. 18 ноября. URL: <https://rg.ru/2016/11/18/statut-dok.html>.

це положення на невизначений термін, тому потенційно під юрисдикцію МКС можуть підпадати будь-які особи, що брали участь у подіях на Україні з обох боків. Російські дослідники вважають, що якщо б РФ визнавала юрисдикцію МКС, після закінчення розслідування росіянам могли пред'явити звинувачення, але тепер це стало неможливим¹⁷.

З позицій України також було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на недопущення порушення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України. Зокрема, постанову Верховної Ради АРК «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 року було визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням Конституційного Суду України у справі про проведення місцевого референдуму в АРК від 14 березня 2014 року¹⁸. Декларацію про незалежність АРК і міста Севастополя було визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 20 березня 2014 року¹⁹.

Про антидемократичний характер дій РФ у АРК вказує й заборона діяльності Меджлису кримськотатарського народу – представницького органу кримських татар, подібного до парламенту. Після анексії АРК РФ проти Меджлису і кримських татар чиняться репресії. 26 квітня 2016 року підконтрольний РФ Верховний суд Криму заборонив діяльність Меджлису. Світова спільнота висловила протест у зв'язку із цими діями РФ. Захист Меджлису направив апеляцію до Верховного суду РФ. Проте Верховний Суд РФ 29 вересня 2016 року підтвердив заборону Меджлису²⁰.

У зв'язку з анексією АРК постає міжнародне питання невизнання легітимності виборів до Держдуми РФ, що відбулися 18 вересня 2016 року та 10 березня 2020 року, а також інших виборів, проведених в РФ. Річ у тім, що ці вибори до Держдуми РФ, окрім іншого, відбувалися в АРК як на території

РФ, що міжнародною спільнотою визнана як тимчасово окупована територія України РФ.

Про невизнання результатів у тій чи тій формі заявили ПАРС, такі держави як США, Естонія, Литва, Румунія, Швеція, Данія, Канада, Франція, Німеччина, Японія, а також ООН, ЄС та інші міждержавні структури. Така позиція має для РФ серйозні юридичні наслідки, оскільки легітимність російських державних структур та посадових осіб РФ, їх подальших рішень, – під сумнівом їх легітимності, або прямо не визнана багатьма міжнародними організаціями та державами.

Складовою частиною Російсько-української війни, а також продовженням окупації АРК стала Війна на Сході України – збройний конфлікт між організованими з РФ та керованими з цієї держави незаконними збройними формуваннями та бойовиками ДНР та ЛНР, за підтримки регулярних військових частин РФ, та з українськими правоохоронцями із залученням Збройних Сил України. Війна на Сході України за географічними межами була локальною та охоплювала частини Донецької і Луганської областей України, які відповідно до ст. 133 Конституції України входять до складу України та є її невіддільною частиною.

Початком конфлікту є середина квітня 2014 року, коли озброєні групи проросійсько налаштованих громадян як України, так і РФ, почали захоплювати адміністративні будівлі (державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування) та відділення міліції у містах Слов'янську, Краматорську, Артемівську (сьогодні – Бахмут), у інших містах.

Українська влада заявила у відповідь про проведення Антитерористичної операції із залученням Збройних Сил України (з 30 квітня 2014 року її було переведено у формат Операції Об'єднаних сил). Зокрема, Указом Президента України від 14 квітня 2014 року було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» (таємно)²¹. Протистояння поступово переросло у повномасштабний конфлікт.

5 вересня 2014 року у Мінську колишній Президент України Л. Кучма, російський посол у Києві М. Ю. Зурабов, представник ОБСЄ у справах врегулювання ситуації на Україні Х. Тальявіні і представники ДНР та ЛНР підписали заяву про перемир'я у війні на сході України²². Російські ЗМІ доволі

¹⁷ Байдакова А. Москва защитилась от Гааги. Россия вышла из-под юрисдикции Международного уголовного суда, пока там расследуют конфликт на Украине. *Новая газета*. 2016. 16 ноября. URL: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/11/16/70557-pochemu-rossiya-otkazalas-ratifikatsirovat-rimskiy-statut-mezhdunarodnogo-ugolovnogo-suda>.

¹⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) від 14 березня 2014 року № 2-рп/2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 26. Ст. 766.

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» від 20 березня 2014 року № 3-рп/2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 27. Ст. 776.

²⁰ Верховний суд Росії підтвердив заборону Меджлису. *Радіо Свобода*. 2016. 29 вересня. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/news/28021700.html>.

²¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України від 14 квітня 2014 року № 405/2014. *Офіційний вісник Президента України*. 2014. № 14. Ст. 745.

²² Как проходила встреча лидеров Таможенного союза, Украины и представителей ЕС в Минске. *ИТАР-ТАСС*. 2014. 26 августа. URL: <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1400555>.

високо оцінили цю подію²³. Проте не варто було оцінювати вказаний документ як позитивний для врегулювання безпеки в Україні. Доктор наук, президент Європейської асоціації наук про безпеку «European association for security», польський професор Л. Ф. Коженевські вважав, що це «заява про капітуляцію України»: «...Росія отримала те, що хотіла, Франція заробить на продажі військових кораблів Росії, війська НАТО будуть сильніше залучені в події на Близькому Сході»²⁴.

16 вересня 2014 року було прийнято Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», який тимчасово (спочатку на три роки) запроваджувався особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей, до яких належали райони, міста, селища, села, які визначалися рішенням Верховної Ради України. Пізніше цей термін було неодноразово продовжено, і відповідно до останніх змін, внесених Законом України від 2 грудня 2021 року²⁵, особливий порядок запроваджено до грудня 2022 року включно.

Райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей, в яких запроваджено особливий порядок місцевого самоврядування та мали проводитися вибори, було визначено у постанові Верховної Ради України від 17 березня 2015 року²⁶.

Поряд з іншими положеннями, ст. 4 цього Закону гарантувалося відповідно до норм Закону України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року (на сьогодні цей Закон України втратив чинність, як такий, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року²⁷), право мовного самовизначення

кожного жителя у цих районах щодо мови, вільного користування російською мовою та подібні норми²⁸.

27 січня 2015 року Верховна Рада України визнала РФ агресором. У Постанові про Звернення до ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї РЄ та до інших міжнародних організацій, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» Верховною Радою України було відзначено, що Україна залишається об'єктом воєнної агресії зі сторони РФ, яку вона здійснює, серед іншого, і через підтримку та забезпечення масштабних терористичних атак²⁹.

У постанові Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами РФ та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» від 4 лютого 2015 року зазначено, що наведені дії містять ознаки тяжких та особливо тяжких злочинів проти людяності та воєнних злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС. Тому Верховна Рада України визнала юрисдикцію МКС щодо вчинених вказаних злочинів вищими посадовими особами РФ та керівниками ДНР та ЛНР, які призвели до особливо тяжких наслідків та масових вбивств українських громадян, починаючи із 20 лютого 2014 року³⁰.

Як вважали експерти, проголосивши РФ агресором і розпочавши процедуру визнання ДНР і ЛНР терористичними організаціями, Верховна Рада України робить кроки до формування адекватнішого правового поля³¹. Також офіційний Київ звернувся

²³ Пчелкин П. Главное политическое событие дня – саммит в формате Таможенный союз – Украина – ЕС. *Первый канал*. 2014. 26 вересня. URL: <http://www.1tv.ru/news/polit/266337>.

²⁴ Коженевські Л. Ф. Безпека Європи в перспективі історичних і сучасних загроз Польщі та Україні. *Слово Просвіти*. 2014. 26 вересня. URL: <http://slovoprosvity.org/2014/09/26/>.

²⁵ Про внесення зміни до статті 1 Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»: Закон України від 2 грудня 2021 року № 1930-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 100. Том 1. Ст. 6551.

²⁶ Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування: Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 року № 252-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 21. Ст. 142.

²⁷ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018. *Офіційний вісник України*. 2018. № 37. Ст. 1315.

²⁸ Про засади державної мовної політики: Закон України від 3 липня 2012 року № 5029-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 61. Ст. 2471. (Закон втратив чинність, як такий, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018).

²⁹ Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 10. Ст. 68.

³⁰ Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»: Постанова Верховної Ради України від 4 лютого 2015 року № 145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 12. Ст. 77.

³¹ Савицький О. Експерти про визнання Росії «агресором»: гірше вже не буде. *Українська служба Deutsche Welle*. 2015. 27 січня. URL: <http://www.dw.de/>.

до МКС³². Проте дослідники відзначають, що процес визнання ДНР/ЛНР терористичними організаціями досить тривалий і потребує ретельного й бездоганного юридичного оформлення³³.

Офіційна позиція РФ щодо ДНР та ЛНР була наступна: відсутність регулярних військових формувань на території України, а зі сторони РФ там приймають участь окремі добровольці. Проте навіть у випадку офіційного невизнання РФ фактів допомоги терористичним організаціям ДНР та ЛНР повинен бути застосований механізм відповідальності за злочини проти людяності в національному законодавстві України за принципом *ultra vires* її органів³⁴.

Зокрема, ст. 359 КК РФ передбачає кримінальну відповідальність за найманство, а саме за вербування, навчання, фінансування або інше матеріальне забезпечення найманця, а також його використання у збройному конфлікті або військових діях³⁵.

У Резолюції ГА ООН «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 56/589 від 12 грудня 2001 року (ст. 7) передбачений випадок вчинення «несанкціонованих діянь або діянь *ultra vires* державних органів або утворень». У цій статті визначено, що поведінка органу держави або утворення, уповноважених здійснювати елементи державної влади та діючих у своїй офіційній якості, є поведінкою держави, навіть якщо цей орган або утворення перевищили свої повноваження або порушили вказівки.

Також варто зазначити, що згідно ч. 2 ст. 1 Закону України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року санкції можуть застосовуватися зі сторони України щодо іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-резидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність³⁶.

Таким чином, вказані санкції розповсюджені на РФ, але не тільки на неї. Це зрозуміло, оскільки у агресора завжди будуть свої пособники та співучасники. Наприклад, Україна офіційно заявила про визнання ДНР терористичною організацією, проте

така ж невизнана міжнародною спільнотою Республіка Південна Осетія (яка була частиною Грузії і яку офіційна Грузія вважає тимчасово окупованою територією), визнала ДНР як незалежну державу³⁷. Таким чином, оскільки такі дії невизнаною Республікою Південною Осетією є порушенням міжнародного права, Закон України «Про санкції» розповсюджується і на такі території.

Останній на сьогодні етап Російсько-української війни – Російське вторгнення в Україну 2022 року. Безпосередньо етап розпочався після тривалого нарощування військ РФ, починаючи з листопада 2021 року вздовж кордону України з РФ, Білоруссю, а також визнання РФ 21 лютого 2022 року незалежності ДНР та ЛНР. Реакцією України на визнання керівництвом РФ незалежності самопроголошених утворень та рішення щодо введення на їх території підрозділів Збройних Сил РФ було запровадження надзвичайного стану в окремих регіонах України Указом Президента України від 23 лютого 2022 року³⁸ та затвердження його Законом України від 23 лютого 2022 року³⁹.

Російське вторгнення в Україну було розпочате орієнтовно 24 лютого 2022 року о 03 годині 40 хвилин. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року⁴⁰ було введено в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком спочатку на 30 діб (пізніше його було продовжено). Цей указ було затверджено Законом України від 24 лютого 2022 року⁴¹.

З першого дня Російсько-української війни РФ та її солдати порушують міжнародно визнані правила ведення воєн та масово вчиняють воєнні злочини.

ГА ООН у Резолюції від 2 березня 2022 року визнала вторгнення агресією РФ проти України, засудила російське вторгнення та поставила вимогу до РФ негайно припинити застосування сили проти України⁴².

³⁷ О признании Донецкой Народной Республики: Указ Президента Республики Южная Осетия от 27 июня 2014 года. *Президент Республики Южная Осетия: Официальный сайт*. 2014. 27 июня. URL: <http://presidentruo.org/?p=9295>.

³⁸ Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України: Указ Президента України від 23 лютого 2022 року № 63/2022. *Голос України*. 2022. № 36. 23 лютого. (Указ затверджено Законом України від 23 лютого 2022 року № 2101-IX).

³⁹ Про затвердження Указу Президента України «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України»: Закон України від 23 лютого 2022 року № 2101-IX. *Голос України*. 2022. № 36. 23 лютого.

⁴⁰ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37. 24 лютого. (Указ затверджено Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX).

⁴¹ Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. *Голос України*. 2022. № 37. 24 лютого.

⁴² Агресія проти України: Резолюція Генасамблеї ООН. *Укрінформ*. 2022. 2 березня. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-world/3418304-agresia-proti-ukraini-rezolucia-genasamblei-on.html>.

³² Ржеутская Л. Украина признала юрисдикцию Гааги, чтобы наказать Россию. *Deutsche Welle*. 2015. 4 февраля. URL: <http://www.dw.de/украина-признала-юрисдикцию-гааги-чтобы-наказать-россию/a-18234893>.

³³ Щербак Ю. М. Процесс признания ДНР/ЛНР терористичними організаціями потребує ретельного й бездоганного юридичного оформлення. *Defense Express News*. 2015. 13 лютого. URL: <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=44252>.

³⁴ Андрейченко С. С. Присвоения державі поведінки *ultra vires* її органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Випуск 28. Том 3. С. 163–166.

³⁵ Уголовный кодекс Российской Федерации: Принят Государственной Думой 24 мая 1996 года. Одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 года. *Собрание законодательства Российской Федерации*. 1996. № 25. Ст. 2954.

³⁶ Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 74. Ст. 2082.

Україну підтримали, у тому числі й у правовому полі, більшість демократичних держав світу, включаючи США Сполучене Королівство, держави ЄС, Австралію, Японію та інші.

Верховною Радою України прийнято низку законів, які регулюють певні правові відносини у період Російсько-української війни, зокрема, «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 3 березня 2022 року⁴³, «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року⁴⁴ та інших, а також внесено численні зміни та доповнення до вже чинних законів з метою відсічі акту збройної агресії РФ проти України, прагнучи захистити права і свободи, життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпеку громадян України та інших осіб, які перебувають на території України на законних підставах.

Зокрема Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» констатує акт збройної агресії РФ проти суверенітету України та дозволяє на період дії воєнного стану громадянам України, іноземцям, особам без громадянства брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії РФ та/або інших держав, зокрема, отримувати вогнепальну зброю, боєприпаси до неї відповідно до законодавства. Таким чином, Верховна Рада України фактично здійснила часткову легалізацію застосування зброї цивільними особами, принаймні, на час воєнного стану. Проте вказана сфера все ще потребуватиме свого урегулювання після припинення воєнного стану, шляхом прийняття окремого закону про обіг зброї цивільного призначення.

Важливим є також Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який регулює певні трудові відносини інакше, ніж основний акт у трудо-правовій сфері – Кодекс законів про працю України⁴⁵ та інше трудове законодавство. Зміни торкаються переведення та зміни істотних умов праці, розірвання трудових договорів, обліку часу роботи, часу відпочинку та відпусток, оплати праці та інших аспектів. У подальшому варто було б у проєкті Трудового кодексу України окремий розділ присвятити саме цим відносинами, щоб вони були врегульовані на постійній основі.

Аналіз іншого законодавства України, яке було прийнято після початку агресії РФ у 2022 році, дає підстави стверджувати, що прийняті закони охоплюють такі сфери як дія певних правових норм на період

дії воєнного стану; державні гарантії в умовах воєнного стану; регулювання освіти; забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб; відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги; сфера боротьби з кіберзлочинністю та інші. Проте наразі існують сфери, які все ще потребують нормативно-правового регулювання – функціонування життєво важливих елементів критичної інфраструктури під час воєнного стану, загальна систематизація нормативно-правові акти, які регулюють юридичні аспекти Російсько-української війни та інші.

Висновки

Окупація РФ АРК та м. Севастополя, Війна на Сході України, Російське вторгнення в Україну 2022 року – це все частини Російсько-української війни 2014-2022 років, збройна агресія РФ, анексована Парламентом РФ та Президентом РФ, іншими органами, і спрямована на знищення суверенітету України, на насильницьке протиправне відторгнення частин території України, на геноцид українського народу, та, у кінцевій меті – на знищення Української нації.

Проведений аналіз основних нормативних актів, які регулюють відповідні правові відносини у період Російсько-української війни, вказує на важливість подальшої розбудови юридичної складової цієї війни.

Між тим, законодавство України, яке регулює правові аспекти Російсько-української війни, містить певні колізії, прогалини, посилення на акти, які втратили чинність, та інші недоліки.

Зокрема, вже згаданий Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» містить посилення на Закон України «Про засади державної мовної політики», який наразі втратив чинність відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року. Тому до ст. 4 Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» варто внести посилення на норми Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року⁴⁶.

Варто прийняти масив нормативних актів, які мають регулювати функціонування життєво важливих елементів критичної інфраструктури під час дії воєнного стану, зокрема, передбачених ч. 4 ст. 9 Закону України «Про критичну інфраструктуру» від 16 листопада 2021 року⁴⁷.

⁴³ Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 3 березня 2022 року № 2114-IX. *Голос України*. 2022. № 47. 6 березня.

⁴⁴ Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. *Голос України*. 2022. № 64. 23 березня.

⁴⁵ Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

⁴⁶ Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.

⁴⁷ Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 98. Ст. 6341.

Вимагають систематизації нормативно-правові акти, які регулюють юридичні аспекти Російсько-української війни, зокрема, визначення їх ієрархії за юридичною силою. Для цього треба доопрацювати попередні проекти законів України «Про нормативно-правові акти», а також створити альтернативні законопроекти.

Наостанку зазначимо, що, зважаючи на обмежений обсяг цього дослідження, а також значний масив правових відносин, які виникли під час Російсько-

української війни та потребують регулювання, багато юридичних аспектів залишилися поза увагою. Тому подальші дослідження юридичних аспектів Російсько-української війни (2014–2022) пропонуємо зосередити окремо на: 1) притягненні до кримінальної відповідальності за фактом воєнних злочинів, вчинених громадянами РФ у 2014–2022 роках на території України; застосуванні цивільно-правової відповідальності за позовами України до РФ у міжнародних судах із приводу відшкодування завданої шкоди.

Інформація про автора:

Мосейко Анжела Геннадіївна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права

Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет»

35А, вул. Єрмолової, м. Дніпро, 49000, Україна

Information about the author:

Moseiko Anzhela Hennadiivna,

PhD of Law,

Associate Professor at the Department of Law

Dnipro University for the Humanities

35A, Yermolova str., Dnipro, 49000, Ukraine